

ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ У МОВЛЕННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Марія Мельник¹, Мар'яна Породько²

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005*

¹melnykm2011@gmail.com;

²maryana.porodko@lnu.edu.ua

Розлади аутистичного спектра є складними нейпорушеннями, що суттєво впливають на формування мовлення та комунікативної діяльності дитини. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, частота діагностування аутизму щороку зростає, що зумовлює необхідність удосконалення підходів до раннього виявлення та корекційно-розвиткової допомоги. Однією з найбільш проблемних сфер розвитку при розладах аутистичного спектра залишається мовлення, оскільки воно безпосередньо залежить від здатності дитини сприймати та інтерпретувати інформацію із навколишнього середовища за допомогою різних сенсорних систем, зокрема зору.

Попри науковий інтерес до теми аутизму, питання взаємозв'язку між особливостями зорового сприйняття та мовленнєвим розвитком у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра досліджене недостатньо глибоко, що й зумовлює актуальність цієї теми.

У статті висвітлено особливості візуального сприйняття дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра та його вплив на розвиток мовлення. Проаналізовано взаємозв'язок між зоровим сприйняттям, когнітивною активністю й мовленнєвими процесами. Визначено типові труднощі у переробці візуальної інформації та їх безпосередній вплив на розвиток мовлення та соціалізацію дитини. Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати рівень розвитку візуального сприйняття та мовлення дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра й виявити особливості їх взаємозв'язку. Отримані результати підтверджують, що зорово-перцептивні процеси у більшості обстежуваних розвинені краще, ніж мовленнєві, що пояснюють їх відносною доступністю та меншою складністю порівняно з організацією мовлення, дані підтверджують, що візуальне сприйняття є вагомим чинником формування мовленнєвої діяльності, що є важливою складовою подальшої адаптації дітей з розладами аутистичного спектра.

Ключові слова: візуальне сприйняття, мовлення, дошкільний вік, розлади аутистичного спектра.

Постановка проблеми. Сьогодні питання проявів розладу аутистичного спектра є одним із найпоширеніших. Завдяки сучасним методам діагностики симптоми розладів аутистичного спектра важко не помітити. Цей розлад

викликає потребу у різноманітних дослідженнях лікарів та корекційних педагогів. Одним із характерних симптомів, які трапляються при розладах аутистичного спектра, є порушення мовлення різної складності. У дошкільному віці у дітей з розладами аутистичного спектра спостерігаються ехोलалії, відтерміновані чи спонтанні. Іноді описані вище прояви саме вербальної поведінки (ехолалії) можуть бути не як комунікативні сигнали, а як спосіб аутостимуляції або як самозаспокоєння.

За свідченням Багрій Я. Т., незважаючи на період, коли з'являється мовлення, дитина з аутизмом не використовує його в комунікативних цілях, вони зрідка запитують щось у дорослих, у них немає потреби у веденні діалогу, вони не відповідають на питання інших та не часто стають ініціаторами розмови. Для дітей такої категорії притаманна своєрідна поведінка під час комунікації, через брак соціальних навичок, вони можуть висловлювати потребу в чомусь криком, плачем, незрозумілим гримасуванням, за допомогою ехолалій або жестами. [1]

Своєю чергою зорове сприйняття у дітей та дорослих із розладами спектра аутизму має свої особливості: воно може проявлятися як у вигляді сильних сторін, так і у вигляді труднощів. Досить часто саме увага до деталей допомагає цим людям досягати успіхів у завданнях, що потребують уважності, наприклад, у розпізнаванні образів чи пошуку візуальних елементів. Водночас труднощі із цілісним сприйняттям ситуації чи предметів можуть створювати бар'єри у повсякденному житті. Дані науковців свідчать, що у дітей з аутизмом характерною є схильність до детального аналізу зорової інформації та зосередження на локальних елементах, що часто поєднується з труднощами у переключенні уваги. Такі особливості обробки інформації тісно пов'язані з проявами стереотипної та повторюваної поведінки, включно з вузькими інтересами. Додатковим фактором є сенсорна чутливість, яка у частини дітей з розладами аутистичного спектра проявляється як надмірна реакція на візуальні подразники (яскраве світло, насичені кольори, складні візерунки). Це може спричиняти перевантаження сенсорної системи та створювати труднощі у сприйнятті інформації в умовах великої кількості стимулів [3, 4].

Особливості зорового сприйняття напряду впливають на навчальну діяльність дітей з аутизмом: вони можуть мати труднощі з почерком, читанням, фокусуванням погляду на об'єктах чи підтриманням зорового контакту. Усе це позначається не лише на академічній успішності, а й на процесі соціальної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз опрацювань Н. Базими, К. Островської, Ю. Товкес, М. Породько, Т. Скрипник, Д. Шульженко, В. Тарасун та М. Шеремет дає змогу зробити висновок, що мовлення та стан візуального сприйняття дітей з розладами аутистичного спектра залежать від складності проявів розладу аутистичного спектра та від розвитку вищих психічних процесів. Причинами порушень мовлення та

візуального сприйняття є недостатньо сформоване розуміння мови, труднощі фіксації та утримання уваги, відсутність мотивації та саморегуляції.

Згідно з дослідженнями Н. Базими, у мовленнєвому розвитку дітей з розладами аутистичного спектра наявне зниження здатності до комунікації; відсутність ініціативності у процесі спілкування; відсутність самостійності у мовленнєвих висловлюваннях; схильність до мутизмів; зниження розуміння мовлення, що впливає на його використання; зниження уміння підтримувати розмову використання слів- та фраз-штамів; використання мовлення з метою аутостимуляцій; нездатністю підтримувати розмову та ініціювати комунікативну потребу [2].

Наукові опрацювання Р. L. Johnson, S. Green та S. N. S. Orloff засвідчують, що у дітей з аутизмом характерною є схильність до детального аналізу зорової інформації та зосередження на локальних елементах, що часто поєднується з труднощами у переключенні уваги. Такі особливості обробки інформації тісно пов'язані з проявами стереотипної та повторюваної поведінки включно з вузькими інтересами. Додатковим фактором є сенсорна чутливість, яка у частини дітей з розладами аутистичного спектра проявляється як надмірна реакція на візуальні подразники (яскраве світло, насичені кольори, складні візерунки). Це може спричинити перевантаження сенсорної системи та створювати труднощі у сприйнятті інформації в умовах великої кількості стимулів [4].

Мета статті – дослідити зв'язок між візуальним сприйняттям та розвитком мовлення дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз проблеми формування у психолого-педагогічній літературі візуального сприйняття та розвитку мовлення у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра дає змогу зробити висновок, що мовлення та стан візуального сприйняття дітей з розладами аутистичного спектра залежить від складності проявів розладу аутистичного спектра та від розвитку вищих психічних процесів. Причинами порушень мовлення та візуального сприйняття є недостатньо сформоване розуміння мови, труднощі фіксації та утримання уваги, відсутність мотивації та саморегуляції. Для нашого дослідження рівня візуального сприйняття та стану мовлення дітей з розладами аутистичного спектра використовували методику ABLIS-R, яка допомагає комплексно оцінити навички дитини з розладами аутистичного спектра. У дослідженні звернуто увагу на такі показники, як: візуальне сприйняття, рецептивне мовлення, вокальна імітація, прохання, називання, інтравербальні реакції, спонтанна вокалізація та синтаксис. Кожний досліджуваний компонент містив завдання, які оцінювали балами від 0–4, де 0 – немає навички, 1 – навичку використовують дуже рідко, 2 – навичку використовує дитина, проте не у всіх випадках та з малою кількістю реакцій, 3 – навичка сформована у дитини, проте потребує доопрацювання, 4 – навичка

повністю сформована. У дослідженні брало участь 15 дітей дошкільного віку із різним рівнем проявів розладів аутистичного спектра.

За результатами дослідження стало відомо, що в середньому рівень візуального сприйняття серед досліджуваних становить 2,5 у.о. ($p < 0,05$), що свідчить про те, що більшість дітей має розвинене візуальне сприйняття на високому рівні.

Для того, щоб отримати точні дані, ми розподілили дітей на три групи за розвитком візуального сприйняття: високий, низький та середній. Згідно з даними, ми отримали такі результати: 40 % дітей мають високий рівень сформованості візуального сприйняття, 20 % – середній рівень, 40 % – низький (рис. 1). Це свідчить про різномірну сформованість візуального сприйняття у дітей. Діти із високим рівнем демонструють сформовану здатність візуального розпізнавання, що сприяє кращому орієнтуванню у просторі та різних ситуаціях. Діти із середнім рівнем візуального сприйняття мають сформовані базові навички візуально-перцептивних навичок, які ще потребують подальшого розвитку. А діти з низьким рівнем мають недостатнє формування навичок візуального сприйняття, що може гальмувати формування інших навичок.

Рис. 1. Рівні розвитку візуального сприйняття дітей з розладами аутистичного спектра за методикою ABLLS-R

Для того, щоб зрозуміти вплив візуального сприйняття на розвиток мовлення дітей з розладами аутистичного спектра, ми дослідили його поточний стан. У дослідженні ми використали такі показники мовлення, як: рецептивне мовлення, вокальна імітація, прохання, називання, інтравербальні реакції, спонтанна вокалізація та синтаксис. Якщо оцінити рівень мовлення усіх дітей, то в середньому він дорівнює 1,9 у.о. ($p < 0,05$), що свідчить про те, що не у всіх дітей висвітлені показники розвинені на хорошому рівні. Діти були поділені на групи за рівнем розвитку мовлення: високий, середній та низький, щоб зрозуміти стан сформованості мовлення у досліджуваних. За результатами

дослідження можна стверджувати, що тільки 20 % дітей мають високий рівень розвитку мовлення. Це свідчить про сформованість багатьох компонентів мовлення та використання мовлення за призначенням. У 33 % дітей простежується середній рівень розвитку мовлення, що свідчить про порушення кількох компонентів мовлення або недостатнє його використання, а 47 % дітей мають порушене мовлення або його повну чи часткову відсутність (рис. 2).

Рис. 2. Рівні розвитку мовлення дітей з розладами аутистичного спектра за методикою ABLLS-R

Після тестування та аналізу результатів стало відомо, що у середньому рівень візуального сприйняття дорівнює 2,5 у.о. ($p < 0,05$), а рівень мовлення серед дітей дорівнює 1.9 у.о. ($p < 0,05$), що свідчить про те, що візуальне сприйняття дітей розвинене краще і є більш доступним для дітей, на відміну від показників мовлення. Це пов'язано з тим, що мовлення є складнішим за організацією, а також воно містить багато компонентів, які розвинені у кожної дитини нерівномірно. Проведене дослідження на визначення рівнів розвитку візуального сприйняття та мовлення серед дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра дало можливість з'ясувати, що візуальне сприйняття у дітей розвинене значно краще, ніж мовлення. Під час порівняння показників стало зрозуміло, що 40 % дітей мають високий рівень візуального сприйняття, в той час, коли у мовленні тільки 20 % мають високорозвинене мовлення, 20 % мають середній рівень візуального сприйняття, а в мовленні такий рівень простежується у 33 %. Якщо брати до уваги низький рівень, то у візуальному сприйнятті він є в межах 40 %, а в мовленні – 47 %. Для виявлення зв'язку між розвитком візуального сприйняття та мовлення було проведено порівняльний аналіз, результати якого подано на рис. 3.

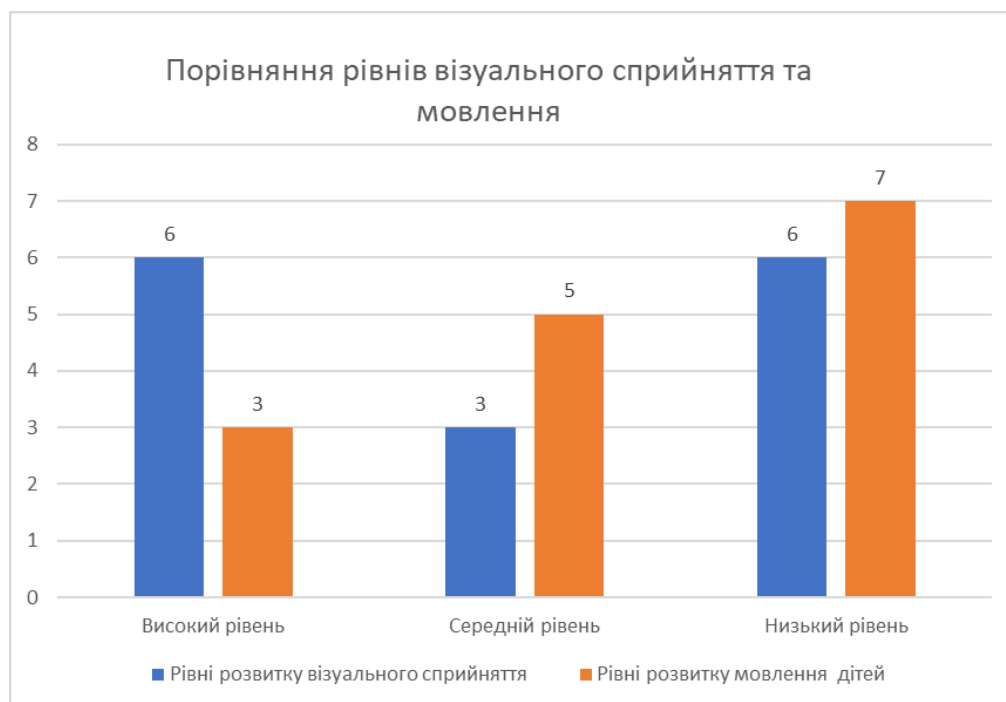

Рис. 3. Порівняльний аналіз візуального сприйняття та мовлення досліджуваних за методикою ABLLS-R

Як бачимо з рис. 3, шестеро дітей мають високий рівень візуального сприйняття, з яких лише троє демонструють високий рівень мовлення. Це свідчить, що навіть за умов сформованого візуального сприйняття мовлення може залишатися недостатньо розвиненим. За середнього рівня візуального сприйняття (три дитини) п'ятеро дітей мали середній рівень мовлення. Це може свідчити про вплив інших компенсаторних механізмів. Найбільше дітей зосереджено на низькому рівні: шестеро дітей з низьким візуальним сприйняттям і семеро дітей з низьким мовленням. Це свідчить про тенденцію до узгодженості між низькими показниками обох сфер. Таким чином, простежується загальна тенденція узгодженості рівнів, у дітей з високим або низьким рівнем візуального сприйняття переважно відповідний рівень мовлення.

Для виявлення зв'язку між рівнем розвитку візуального сприйняття та окремими компонентами мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра було проведено кореляційний аналіз за критерієм Пірсона ($N = 15$). Отримані результати свідчать про наявність високого позитивного зв'язку між візуальним сприйняттям і всіма досліджуваними мовленнєвими показниками. Усі виявлені кореляції є статистично значущими на рівні $p < 0,05$. Найвищі коефіцієнти кореляції встановлено між візуальним сприйняттям і називанням ($r = 0,94$),

рецептивним мовленням ($r = 0,93$), проханням ($r = 0,93$), інтравербальними реакціями ($r = 0,91$), вокальною імітацією ($r = 0,90$), спонтанною вокалізацією ($r = 0,89$), синтаксисом ($r = 0,86$).

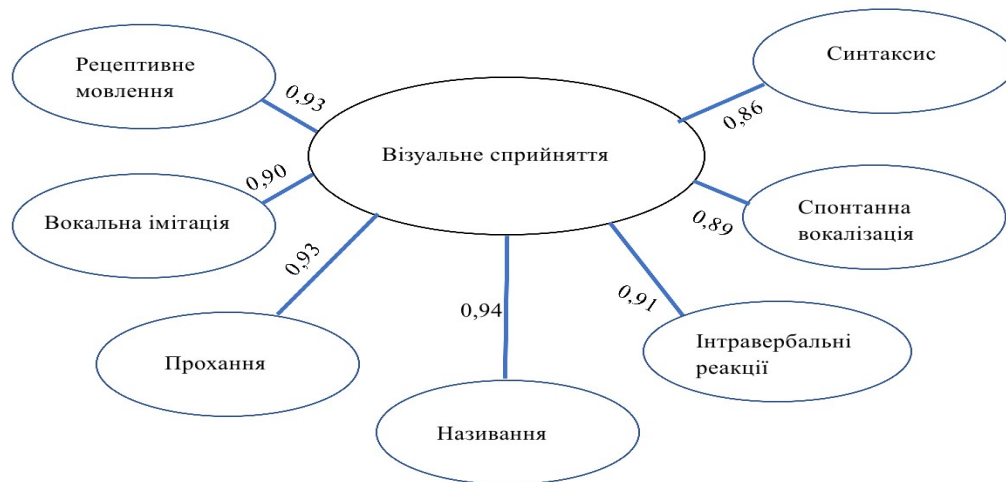

Рис. 4. Кореляційна плеяда для шкали візуального сприйняття та мовлення досліджуваних за методикою ABLLS-R

Ці результати підтверджують, що візуальне сприйняття відіграє важливу роль у формуванні як рецептивної, так і експресивної сторін мовлення, зокрема в уміннях розпізнавати, називати, просити та реагувати на мовні сигнали. Особливо тісний зв'язок простежується між візуальним сприйняттям та навичками називання й розуміння мовлення, що може пояснюватися потребою дітей з розладами аутистичного спектра у зоровій підтримці для успішної ідентифікації об'єктів та формування відповідних мовленнєвих реакцій.

Значуща, хоч і дещо нижча, кореляція з розвитком синтаксису ($r = 0,86$) свідчить про те, що візуальне сприйняття також може опосередковано впливати на розвиток граматичних структур, особливо на етапі засвоєння моделей побудови висловлювань через зорові схеми, таблиці та інші наочні засоби.

Таким чином, отримані дані обґрунтовують доцільність активного використання візуальної підтримки в процесі мовленнєвої корекції, зокрема у дітей з розладами спектра аутизму, як засобу покращення комунікативних здібностей і мовленнєвого розвитку загалом, що дасть дитині можливість краще адаптуватись та соціалізуватись, а також дасть розуміння того, що вона почула.

Висновки. Отримані результати підтверджують, що зорово-перцептивні процеси у більшості обстежуваних розвинені краще, ніж мовленнєві, що

пояснюють їх відносною доступністю та меншою складністю порівняно з організацією мовлення.

За даними методики ABLLS-R, середній показник візуального сприйняття становить 2,5 у.о. ($p < 0,05$), тоді як мовлення – 1,9 у.о. ($p < 0,05$). Це свідчить про суттєві труднощі у формуванні мовленнєвої діяльності, зокрема інтравербальних реакцій, синтаксичних конструкцій та використання мовленнєвих прохань. Водночас більш збереженими є рецептивне мовлення, вокальна імітація та схильність до спонтанної вокалізації обстежуваних.

Порівняння рівнів розвитку підтвердило певну узгодженість, а саме те, що діти з високими показниками візуального сприйняття частіше мають кращі мовленнєві результати, тоді як низькі рівні у зоровій сфері корелюють із недостатнім мовленнєвим розвитком. Однак навіть за умов сформованих зорово-перцептивних навичок мовлення не завжди досягає належного рівня, що підтверджує багатфакторність його становлення.

-
1. Багрій Я. Т. Дитячий аутизм : монографія. Київ, 2009. 200 с.
 2. Базима Н. В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.13. Київ, 2014. 21 с.
 3. Johnson P. L., Green S. Visual perception challenges in children with ASD: Implications for social interaction and communication. *Autism Research*. 2020. No. 13(5). P. 655–668.
 4. Orloff S. N. S. Learning disability in plain English. In *Learning re-enabled*. P. 5–17.

References

1. Bahrii, Ya. T. (2009). *Dytiachyi autyzm : monohrafiia* [Childhood autism: monograph]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bazyma, N. V. (2014). *Formuvannia movlennievoi aktyvnosti u ditei z autystychnymy porushenniamy starshoho doshkilnoho viku* [Formation of speech activity in older preschool children with autistic disorders]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.13. Kyiv [in Ukrainian].
3. Johnson, P. L., & Green, S. (2020). Visual perception challenges in children with ASD: Implications for social interaction and communication. *Autism Research*, 13(5), 655–668 [in English].
4. Orloff, S. N. S. (n.d.). Learning disability in plain English. In *Learning re-enabled*, 5–17 [in English].

Стаття: надійшла до редколегії 29.09.2025

доопрацьована 18.10.2025

прийнята до друку 27.10.2025

**FEATURES OF VISUAL PERCEPTION IN THE SPEECH OF PRESCHOOL
CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS**

Mariia Melnyk¹, Mariana Porodko²

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

¹melnykm2011@gmail.com;

²maryana.porodko@lnu.edu.ua

Autism spectrum disorders are complex neurodevelopmental conditions that significantly affect the formation of speech and communicative activity in children. According to the World Health Organization, the rate of autism diagnosis increases annually, which underscores the need to improve approaches to early detection and correctional–developmental intervention. One of the most challenging areas of development in children with ASD remains speech, as it directly depends on the child's ability to perceive and interpret information from the surrounding environment through various sensory systems, including vision.

Despite the growing scientific interest in autism, the relationship between the peculiarities of visual perception and speech development in preschool children with ASD has not been sufficiently explored, which determines the relevance of this topic. The article highlights the characteristics of visual perception in preschool children with autism spectrum disorders and its impact on speech development. It analyzes the interrelation between visual perception, cognitive activity, and speech processes. Typical difficulties in processing visual information and their direct influence on speech development and child socialization are identified. The conducted study made it possible to comprehensively analyze the level of visual perception and speech development in preschool children with ASD and to reveal the specifics of their interconnection. The obtained results confirm that visual–perceptual processes in most examined children are better developed than speech abilities, which can be explained by their relative accessibility and lower complexity compared to speech organization. The data confirm that visual perception serves as a significant factor in the formation of speech activity, which is an important component of the further adaptation of children with autism spectrum disorders.

Keywords: visual perception, speech, preschool age, autism spectrum disorders.